

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI
(93 HARBİ) -VATAN NERESİ?-
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

1-2 KASIM 2018
İSTANBUL

BİLDİRİLERİ

Editörler

Doç. Dr. Fatih M. Sancaktar
Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askerođlu Arslan
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi
Dr. Cezmi Bayram
Dr. Filiz Ferhatođlu
Duygu Demir

TÜRK OCAKLARI İSTANBUL ŞUBESİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ

Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını

YAYIN NU: 24

Yapım: Damla Acar

Grafik-Tasarım: Ceyhun Durmaz

Baskı Yeri-Ayı-Yılı: 2019

Baskı: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
Gümüşsuyu caddesi. Dalgıç İş Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 / Faks: 0212 483 48 23

ISBN: 978-605-9443-29-6

93 HARBİ'NE GİDEN YOL: TERSANE KONFERANSI VE SONUÇLARI

Prof. Dr. Hikmet Öksüz*
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Köksal**

Öz

1875 yılında Rusya'nın teşvikleri ile Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Hersek'te ciddi isyanlar meydana gelmiş ve gelişmeler Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut almıştır. Slav birliği temeline dayanan ayaklanmaların bastırılması Rusların müdahalesini getirmiş, bu gelişmeler İngiltere'yi de rahatsız etmeye başlamıştır. Rusların İstanbul Büyükelçisi İgnatiev'in Osmanlı Devleti'ne bir ultimatoma vererek, altı haftalık ya da iki aylık bir ateşkes önermesi, üstelik 48 saat içinde kabul edilmemesi durumunda diplomatik ilişkilerin kesileceğini beyan etmesi iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti söz konusu Rus ultimatoomunu kabul etmek zorunda kalmış, Rusya bu sayede Sırbistan'ı müdafaa konumu elde etmiştir. Bu defa çıkarlarının zedeleneyeceğini düşünen İngiltere, sorunun bir konferansla çözülmesini önermiştir. Böylece 1876 yılının Aralık ayında Paris Antlaşması'nda imzası bulunan altı devletin katılımıyla İstanbul (Tersane) Konferansı'nın düzenlenmesi kabul edilmiştir.

Konferans yeri olarak Bahriye Nezareti binasının üst katı belirlenmiş, ilk oturum 23 Aralık 1876'da gerçekleştirilmiştir. Konferans delegeleri 15 Ocak'ta sekizinci kez bir araya geldiğinde, Lord Salisbury kendisinin ve diğer Büyükelçilerin, Babıali'nin kabulü için değiştirilmiş tavsiyelerinin bir özetini sunmaya karar verdiklerini belirtmiştir. Bunun konferans üyeleri açısından nihai iletişim olduğu vurgulanmış tekliflerin esas ilkelerinin, 18 Ocak'ta gerçekleşecek olan toplantıda kabul edilmemesi halinde Altı Güçler'in temsilcilerinin Konferansı sonlandıracağı deklare edilmiştir.

Konferanstaki dokuzuncu toplantı, 20 Ocak tarihinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devlet erkânının yaptığı görüşmeler tamamlandıktan sonra ret kararı bir mazbata ile delegelere tebliğ edilmiştir. Altı Güçler'in temsilcilerinin son toplantısı, 21 Ocak Pazar akşamı Avusturya Büyükelçiliği'nde yapılmış ve kısa süre sonra delegeler İstanbul'dan ayrılmıştır.

Tersane Konferansı ve sonrasındaki diplomatik gelişmeler sonuç vermedikçe konferansa katılan altı gücün onayı ile 31 Mart 1877'de Londra Protokolü kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne tebliğ edilen ve aslında Tersane

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, h.oksuz@ktu.edu.tr

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ahmetkoksal@ktu.edu.tr

Konferansı'ndaki önerilerden farkı olmayan tekliflerin Babiali tarafından red-diyle birlikte, 24 Nisan 1877'de "93 Harbi" başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Tersane Konferansı, Osmanlı Devleti, Rusya

THE ROAD TO 93 WAR: TERSANE (ISTANBUL) CONFERENCE AND RESULTS

Abstract

In 1875, with the encouragement of Russia, serious riots occurred in Serbia, Montenegro, Bulgaria and Herzegovina, and the developments became an international problem. The suppression of the uprisings based on Slavic unity brought the intervention of the Russians, and these developments began to disturb Britain as well. The Russian Ambassador of Istanbul, Ignatiev, issued an ultimatum to the Ottoman Empire to propose a six-week or two-month ceasefire, and declared that diplomatic relations would be cut if not agreed within 48 hours. thus the two countries came to the brink of war. Then the Ottoman State had to accept the Russian ultimatum, which enabled Russia to defend Serbia. England, with the thought that its interests would be undermined, promoted the idea of a conference . Thus, in December 1876, it was agreed to organize the Istanbul (Tersane) Conference with the participation of six states of the signatory of the Treaty of Paris.

Constantinople Conference was held from 23 December 1876 until 20 January 1877. When the conference delegates met for the eighth time on 15 January, Lord Salisbury stated that he and the other ambassadors had decided to submit a summary of their amended recommendations to the Babiali.

This was the final communication from the perspective of conference members. If the principal principles of the proposals were not adopted at the meeting, which will take place on 18 January, representatives of the six powers would terminate the conference. The ninth meeting at the conference took place on 20 January. After the completion of the negotiations held by the Ottoman state officials, the rejection was communicated to the delegates.A final meeting of the representatives, of the Six Powers took place at the Austrian Embassy on the evening of Sunday, the 21st of January and ambassadors left istanbul in very shortly.

The solution scheme offered by the Europeans was essentially a kind of pacification. It was also above reasonable limits that could be proposed to any government seeking to maintain its independence. A very large part of

the characteristics of the European programme, which did not match the Ottoman Empire's perception of the state and territorial integrity, were nevertheless considered by the Babiali. The main two points that were not approved were the subject of governors and the formation of the International Commission appointed to oversee the actions of provincial administrations.

When the Constantinople Conference and subsequent diplomatic developments failed, the London Protocol was adopted on 31 March 1877 with the approval of 6 powers attending the conference. After the rejection of the proposals, which were communicated to the Ottoman Empire and which were not different from the proposals at The Constantinople Conference, The "War of 93" started on 24 April 1877.

Keywords: 1877-78 Ottoman-Russian War, The Constantinople Conference, Ottoman Empire, Russia

1875'de Osmanlı idaresinde bulunan Hersek'te başlayan¹ ve Rusların teşvikleri ile Bulgar, Sırp ve Karadağ isyanlarıyla devam eden süreç bir yıl içinde büyük bir Balkan krizine dönüşmüştür.² Özellikle Bulgar ayaklanması İngiliz kamuoyunda Türk karşıtı propaganda faaliyetlerinin merkezine konulmuş, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünün bozulmamasına yönelik genel politikasının değişmesindeki etkenlerden biri olmuştur. İngiltere, Balkanlardaki statükonun kısa vadede değişmesi taraftarı olmamasına rağmen başlangıçta Osmanlı Devleti'nden bazı tavizler alma fikriyle hareket etmiştir.

Slav birliği³ temeline dayanan ayaklanmaların bastırılmasında Osmanlı Devleti'nin başarılı bir safhaya gelmesi⁴ ve Sırp'ların mağlup edilmesi İstan-

¹ 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar giden sürecin başlangıcını teşkil eden Hersek Ayaklanması 1875 yazında Hersek'e bağlı Nüvesin kasabasındaki bir vergi meselesinden gelişerek umumi bir Avrupa krizine dönüşmüştür. Bekir Sıtkı Baykal, "Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1945, C. 3/2, s. 184.

² Kemal Baltalı, "1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ'la Yaptığı Görüşmelere Dâir Bazı Önemli Belgeler", *Belleten*, 1986, C. 50/198, s. 833.

³ Panslavizm'in kökenleri ve Rusya'nın bu yöndeki faaliyetleri için bkz. Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, C. 15/15, s. 73-82; Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2-4, Haziran-Eylül-Aralık 1953'den ayrışım, Ankara, 1953, C. 11; Rus tarihinin yazılı kaynakları içinde ilk Rus vakanüvisi Nestor'un adeta bir Panslavist gibi düşündüğünü kaydeden Kurat, bu fikrin ilk düşünsel temsilcisinin Yuri Krijaniç adlı bir Hırvat olduğunu belirtmektedir. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 57, 243-244.

⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Tersane Konferansı'nın Mukarreratı Hakkında Şûra Mazbatası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1954, C. 6/9, s. 123; Mithat Aydın, "İstanbul Konferansı",

bul'da bir sevinç dalgası yaratsa da yabancı müdahalesine kapı açması dolayısıyla temkinli davranılıyordu. Nitekim bu nedenle Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa'ya doğrudan Belgrad'a yönelmesi ve Sırları bir barışa zorlaması emri verilmişti.⁵ Rusların müdahale olasılığını arttıran Bütün bu gelişmeler ise İngiltere'yi rahatsız etmeye başladı.⁶ Zira İngiltere Doğu Sorunu'nun çözümü noktasında kendi çıkarları açısından Rus girişimlerini tehlikeli buluyordu. Osmanlı Devleti ise Sırbistan emaretinin kendi hâkimiyetinde olması durumundan hareketle resmi bir görüşmeyi ve kesinlikle toprak vermeyi kabul etmemekle⁷ beraber savaş harekâtını durdurarak barış şartlarını beyan etmişti. Bu beyanda Sırp Beyinin Osmanlı Sultanına tazimlerini sunması, 1867'de Sırlara verilmiş olan dört kalenin iade edilmesi, askerlerin ve teçhizatın sınırlandırılması, savaş tazminatı verilmesi gibi unsurlar mevcuttu. İngiltere şartları kabul etmediği gibi buna mukabil büyük güçlerin de onayladığı yeni teklifler sundu. Buna göre Sırbistan ve Karadağ'a verilmiş olan savaş öncesi imtiyazların yenilenmesi, Bosna ve Hersek'te muhtariyet esasına geçilmesi, Bulgaristan'da Andrassy layihasında belirtilen esaslar çerçevesinde ıslahatlar gerçekleştirilmesi, Sırbistan'la iki aylık mütareke yapılması isteniyordu.⁸ Açıkça görüleceği gibi Osmanlı galibiyetini yok sayan ve Rusya tarafından belirlenmiş gibi görünen teklifler kabul edilebilir düzeyde değildi. Ancak bu durum da doğrudan ve dolaylı müdahalenin kapısını aralıyordu. Islahat tavsiyeleri ise meşrutiyet idaresine geçiş sürecini hızlandırdı.

Sırp ordusunun ağır mağlubiyeti Belgrad'da büyük endişe doğurmuşken Sırp Beyi direnişlerinin yetersiz olacağı düşüncesiyle Rusya'ya başvurmuştu. Nitekim 31 Ekim'de Rusların İstanbul Büyükelçisi İgnatiev⁹ Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom verdi. Bu ultiatomda altı haftalık ya da iki aylık bir ateşkes öneriliyor, üstelik 48 saat içinde kabul edilmemesi durumunda diplo-

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), Ankara, 2016, C. Ek 1, s. 673; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2007, C. 8, s. 15; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, (Haz. İsmet Miroğlu), Berekat Yayınevi, İstanbul, 1983, s.195-197.

⁵ Karal, *a.g.e.*, s. 21.

⁶ Bulgar olaylarının baş göstermesinden sonra İngiltere'de Osmanlı karşıtı hareket güçlenmişti. Gladstone bir broşüründe Türklerin Avrupa'dan kovulması gerektiğini beyan ederken, Londra'dan Babıali'ye yapılan beyanatta Osmanlı Devleti'nin zaman kaybetmeden savaşı durdurması gerektiği aksi halde Rusya'nın kuvvete başvurmasının muhtemel olduğu kaydediliyordu. Bu artık tarafsızlık yaklaşımının da sonu anlamına geliyordu. Karal, *a.g.e.*, s. 22.

⁷ *The New York Times*, 18 Aralık 1876.

⁸ Karal, *a.g.e.*, s. 23.

⁹ İgnatiev'in Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri ve diplomatik tarzı ile, Osmanlı Rus ilişkilerinin durumu hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Özhan Kapıcı, *Osmanlı - Rus İlişkilerinde N. P. İgnatyev Dönemi ve Rusya'nın Osmanlı Siyaseti (1864-1877)*, (Hacettepe Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2013.

matik ilişkilerin kesileceği ve Rus büyükelçisi ile bütün elçilik çalışanlarının İstanbul'u terk edeceği belirtiliyordu. Savaş anlamına gelen bu gelişmeler sırasında Rus ordusu da seferber edilmişti. Rusya'nın yaptığı diğer bir girişim de meselenin Hristiyan devletler arasında bir çözüme kavuşturulmasına yönelikti.¹⁰ Rusya öncelikle inanç ayrımı yapılmaksızın tüm nüfusun silahsızlandırılması, düzensiz birliklerin kaldırılması, Avrupa'da yerleşik Çerkezlerin Asya'ya nakli, devlet dairelerinde Türkçe den başka dillerin de kabulü hususlarında ısrarcıydı.¹¹

Yapılan değerlendirmenin ardından Osmanlı Devleti söz konusu Rus ultimatomenin kabul etmek zorunda kaldı. Rusya bu sayede Sırbistan'ı müdafaa konumu elde etmiş ve Balkanlarda politik üstünlüğü de ele geçirmişti.¹² Rusya'nın sıradaki hedefi Bosna ve Hersek'in muhtariyeti idi. Zaten diplomatik girişimlerini ultimatomdan önce başlatmıştı. İngiltere ise tam bu noktada devreye girerek Rusya'nın tek taraflı hareketine engel olma yoluna girişti.¹³ Rusya merkezli çıkarlarının zedeleneceğini düşünen İngiltere¹⁴ 4 Kasım 1876'da sorunun bir konferansla çözülmesini önerdi.¹⁵ İngiltere'de baştan beri konferansın düzenleneceğine dair genel bir kanaat vardı.¹⁶ Konferansın kabulü ve sonrasında toplanması İngiltere'yi psikolojik olarak ön plana çıkartmıştı.¹⁷

Başta bazı itirazlarda bulunan¹⁸ Osmanlı Devleti açısından bakıldığında teklifi reddetmek İngiltere'nin de ifade ettiği gibi kendisi olmadan aleyhte alınacak karara mecbur kalmaktı. Öte yandan Osmanlı toprak bütünlüğünü zedeleyici ve içişlerine müdahale anlamına gelen bu tarz bir konferans sonuçları açısından olumsuz bir görüntü oluşturmaktaydı. İngiltere ise bu algıyı değiştirmek açısından Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne riayet edileceği, Karadağ ile Sırbistan'ın savaş öncesi konumuna getirileceği

¹⁰ Aydın, 2016, s. 673; Karal, a.g.e, s. 24.

¹¹ "The Eastern Question", *The New York Times*, 16 Kasım 1876; Konferans öncesi Türklerin silahsızlanma konusuna şiddetli itiraz edecekleri ve zayıf reform planları ile gelecekleri düşünülüyordu. *The New York Times*, 20 Aralık 1876; Memorandum of General Ignatiev's Provisional Propositions, *Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, Harrison And Sons, Londra, 1877, s. 57-58.

¹² Karal, a.g.e, s. 25.

¹³ İngiltere'nin değişen politikalarının izdüşümlerini takip etmek için Konferans öncesi gelişmelere göz atmak gerekmektedir. Bu hususta bkz. Mithat Aydın, "İstanbul Konferansı (1876)'na Giden Yolda İngiltere'nin "Doğu" Politikası", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, S. 17, s. 59-66.

¹⁴ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e, s. 198.

¹⁵ The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury, *Conference At Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 1; Baykal, a.g.m, s. 183.

¹⁶ "Turkey and the Conference", *The New York Times*, 18 Kasım 1876.

¹⁷ Karal, a.g.e, s. 25-26.

¹⁸ "The Eastern Question", *The New York Times*, 16 Kasım 1876.

ve Bosna Hersek'teki muhtariyet yapısıyla Bulgaristan'da ona benzer bir idare kurulacağı temel fikriyle hareket edileceğini beyan etmişti.¹⁹

Osmanlı Devleti önce konferansın düzenlenmesi sonra da kabulü halinde İstanbul'da yapılması yönündeki fikirleri değerlendirdi. Bu amaçla toplanan hususi bir encümen de meşveretle konu irdelenmiş, hadiselerin bütün Avrupa'yı etkilemesine rağmen Osmanlı iç problemi olduğundan hareketle dahili işlere müdahale olarak algılanmıştı. Ayrıca otonomi maddesinin kesinlikle kabul edilemeyeceği Londra sefiri vasıtasıyla İngiltere'ye bildirildi. Bu çerçevede padişahın izniyle kesin bir karara varmak amacıyla Heyet-i Vükela, ulema ve uygun görülen diğer devlet adamları ile bir Meclis-i Umûmî oluşturuldu. 4 Kasım 1876'da toplanan mecliste öncelikle Londra ile gerçekleşen yazışmalar tartışıldı ve konferans teklifinin kabul veya reddine yönelik bir karara varılmaya çalışıldı. Umumi görüş Osmanlı Devleti açısından meselenin geleceğe yönelik olumsuz sonuçlar doğuracağı ve egemenlik haklarına müdahale olacağı şeklindeydi. Buna istinaden Londra'ya tebliğ edilen mütalaalarda sebat edilmesi gerektiği görüşüyle birlikte İngiltere'nin ısrarı da dikkate alındı.²⁰ Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni dışarıda bırakarak konuyu Avrupalı devletlerle çözmek istemesi, Osmanlı devlet adamlarının İngiltere'nin talebine yaklaştırmıştı. İngiltere ise redde ısrar edilirse hariçte yine konferans toplanacağını belirtmişti.²¹ Bu ise Osmanlı Devleti tarafından Rusya'nın aradığı fırsatın verilmesi ve müdafaa hakkından vazgeçmek olarak görülüyordu.

Böylece konferansın İstanbul'da tertibi halinde bunun muhtariyet idare esasının kabulü anlamına gelmediği ve bunun gibi Saltanat-ı Seniyyenin hükümlerine dokunacak bir madde olur ise onu ret için her türlü savunma hakkının saklı olduğu kaydedilmişti. Bu arada Lord Derby'nin sonradan verdiği bir izahata göre "muhtariyet idare"den kastın emaretler gibi bir heyet-i mümtaze olmadığı Osmanlı Devleti'nce tanzim ve temin edilen bir idareye uygun tedbirlerin konferansta kabul edilebileceği beyan edilmişti.²² Böylece söz konusu teminat üzerine 1876 yılının Aralık ayında Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlerin katılımıyla İstanbul (Tersane) Konferan-

¹⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 27.

²⁰ BOA, *Yıldız Esas Evrakı (Y. EE.)* 84/85.

²¹ "Turkey and The Conference", *The New York Times*, 18 Kasım 1876. The New York Times gazetesinde Türkiye'nin kararının savaş ya da barışı getireceği, ret kararının savaş anlamına geldiği şeklinde keskin bir yorum yapılmıştır.

²² BOA, *Y. EE.* 84/85.

şı'nın²³ düzenlenmesi kabul edildi.²⁴ Bu süreçte konferans öncesinde Osmanlı yönetim yapısında da bazı değişiklikler oldu. Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa istifa etti ve yerine Midhat Paşa 13 Aralık 1876'da Sadrazamlığa getirildi.²⁵

Bu süreçte Rusya kısmi seferberlik başlatmıştı. Sıhhi birlikler hazırlanmış, taşınabilir hastaneler kurulmuştu. İmparator ve Grandük savaşa hazır bir görüntü çiziyordu. Diğer taraftan Rusya'nın iç borçlanma ile para tedarik ettiği, komuta kademesinde yeni atamalar yapıldığı, Rothschildlerin avans verdiği ve kredinin miktarının kamuya açıklanmayacağı gibi bilgiler basında yer alıyordu.²⁶

Yukarıda da bahsedildiği gibi esasen Rusya, Osmanlı Devleti'nin haberi ve müdahalesi olmadan Avrupalı devletler arasında sorunu halletmek istemişti.²⁷ Ancak İngiliz sefiri Elliot, Derby'den aldığı talimatı Babıali'ye bildirmiş ve konferansta Osmanlı toprak bütünlüğünün korunacağı, Sırbistan ve Karadağ'da savaş öncesi sınırlara dönüleceği, Bosna ve Hersek'te idari muhtariyet sistemi tesis edileceği ve Bulgaristan'da ona yakın bir idare kurulacağını ifade etmişti.²⁸ İngiltere tarafından konferansın Osmanlı şan ve şerefini muhafaza amacıyla İstanbul'da toplandığı belirtilmişti.²⁹

Vükela tarafından yapılan değerlendirilmelere bakıldığında aslında konferansın Osmanlı Devleti açısından sonuçlarının tahmin edildiği, ancak başka çare olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Balkanlardaki problemlerin bir iç mesele olduğu, konferansın yabancı müdahalesinin önünü açacağı öngörülmüş, ilaveten otonomi konusunun mahzurlu ve kabul edilemez olduğu açıkça belirtilmiştir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin katılmaması halinde konferanstan her halükarda benzer sonuçlar çıkacağı önceden kestirilmiştir.³⁰ Yine Kanun-ı Esasi'nin bir müdafaa aracı olarak kullanılabilmesi ümit edilmiştir.³¹

²³ Bu toplantılar için Tersane Konferansı ismi yanında "Elçiler (Sefirler) Konferansı" ya da "Meclis-i Mükaleme" gibi isimler de kullanılmaktadır. Baykal, *a.g.m.*, s. 185; Karal, *a.g.e.*, s. 28; Münir Aktepe, "Mehmed Salâhî Bey ve Mecmûasından Bazı Kısımlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1966, C. 16/21, s. 21.

²⁴ "Turkey Agrees Unconditionally to a Conference", *The New York Times*, 19 Kasım 1876; Konferans teklifi Rusya tarafından 10 Kasım'da, Babıali tarafından ise 18 Kasım'da kabul edilmiştir. Kapıcı, *a.g.t.*, s. 532.

²⁵ Karal, *a.g.e.*, s. 27-28.

²⁶ "Turkey Agrees Unconditionally to a Conference", *The New York Times*, 19 Kasım 1876; "Turkey and The Conference", *The New York Times*, 20 Kasım 1876; 17 Aralıkta savaşın hala yüksek ihtimal olduğunu belirten New York Times gazetesinde Rusya'nın henüz hazırlıklarını tamamlamadığı bilgisi yer almaktadır. *The New York Times*, 17 Aralık 1876.

²⁷ Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 198.

²⁸ BOA, Y. EE. 84/85; Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 198.

²⁹ Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 200.

³⁰ BOA, Y. EE. 84/85; Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 199-200.

³¹ Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 200.

Konferansa Osmanlı Devleti'ndeki yabancı sefirler yanında birer temsilci daha tayin edilmiş devletlerarası normlara göre Konferans başkanlığına Hariciye Nazırı Safvet Paşa getirilmiş, Berlin Sefiri Edhem Paşa³² ise ikinci temsilci olarak belirlenmiştir.³³

Ailesi ile birlikte İngiltere'den hareket eden Salisbury İstanbul'a gelmek üzere doğrusal bir rota izlememiş sırasıyla Paris, Berlin, Viyana ve Roma'da diplomatik ön görüşmeler yapmıştı. Aslında bu başkentlerde de bazı rahatsızlıklar ve farklı bakış açıları mevcuttu. İngiltere'de bile bir fikir birliği yokken,³⁴ Fransa anti-Rus bir pozisyon almaktan çekiniyordu. Bu ortamda Salisbury 22 Kasım'da Berlin'e geldi.³⁵ Burada Prens Bismarck, Dışişleri Bakanı, Kraliyet Prensi ve İmparatorla görüşerek Almanya'nın oluşabilecek her savaşta tarafsız olacağına dair güvence aldı. Oysa Almanya, Osmanlı bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kabul eden Paris Antlaşması'na taraf bir devletti. Düşmanlıkların patlak vermesi durumunda Almanya, Türkiye adına müdahale etmeyecekti. Prens Bismarck, Çar'a olan sempatisini bile itiraf etmişti. Alman İmparatoru, yalnızca akrabalık bağları nedeniyle değil, aynı zamanda Rus tarafsızlığının büyük ölçüde Prusya'ya sağladığı faydalar nedeniyle de Rusya'ya eğimli davranmaktaydı.³⁶

24 Kasım'da Viyana'ya devam eden Lord Salisbury, Avusturya'da Kont Andrassy ve Macar Başbakanı M. Tisza ile görüş alışverişinde bulundu. Her iki devlet adamı da bazı durumlarda Türkiye'yi desteklemeye istekli olduklarını göstermişti ancak tonları kararsızdı. Rusya'ya ciddi bir muhalefetin buradan gelip gelmeyeceği belli değildi sadece Kont Andrassy bazı çekinceler beyan etmişti. Ayrıca İngiltere'nin onay vermeyeceğini umduğu bir Rus işgali fikrine şiddetle karşı çıkmıştı. Önceden belirlenmiş olan reformların etkili bir şekilde uygulanması için teminat alma zorunluluğu konusunda İngiliz Bakan-

³² 1876 yılında Berlin sefiri olarak Almanya'ya gitti. Tersane Konferansı'na ikinci murahhas olarak görevlendirildi. Asabi mizacının diplomatik tarza uymadığının belirtilmesine rağmen Fransa temsilcisinin hakaretamiz sözlerine karşılık vermekten çekinmeyen bir yapıya sahipti. 1877'de Midhat Paşa'nın azlinden sonra Sadarete getirildi. Mahir Aydın, "İbrâhim Edhem Paşa", *TDVİA*, İstanbul, 1994, C. 10, s. 418-419.

³³ Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 200.

³⁴ J.H.F., "Notes From The Metropolis, The Constantinople Conference", *The New York Times*, 25 Kasım 1876.

³⁵ Lord Odo Russell to the Earl of Derby, *Conference At Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 16

³⁶ "The Turkish Complications", *The New York Times*, 21 Kasım 1876; Edmund Ollier, *Cassell's Illustrated History of the Russo-Turkish War, From the Commencement of the War to the Fall of Plevna*, Cassell & Company, Londra Paris – New York, t.y, C. 1, s. 76-77.

la aynı fikirdeydi ancak Müslümanların silahsızlandırılması her iki devlet adamı tarafından yürürlüğe konması zor bir mesele olarak kabul edilmekteydi.³⁷

Salisbury 29’unda ulaştığı Roma’ya geldiğinde, İtalya’nın diğer güçlere nazaran Türkiye ya da Çar’la ilgili herhangi bir harekette bulunmaya daha az istekli olduğunu görmüştü. Salisbury, burada ilk olarak Kral Vittorio Emanuele ile görüştü. Dışişleri Bakanı Signor Melegari tarafından kendisine ifade edilen İtalyan politikasının ilkeleri; Türkiye’nin toprak bütünlüğünün korunması, ayaklanan bölgeler için uluslararası bir güvence veya taahhüt altında liberal reform önlemleri, savaş durumunda tarafsızlık, ancak herhangi bir yabancı güç tarafından vilayetlerin askeri işgaline diplomatik muhalefet gibi unsurlardı.³⁸

1 Aralık’ta Roma’dan ayrılan Lord Salisbury ayın 5’inde İstanbul’a geldi. Almanya’nın konumu, geleceğin ağır olasılıkları düşünüldüğünde tüm meseledeki en önemli unsurlardan biriydi. Zira İmparator’un karşı çıkması durumunda Rusya’nın bu zemini elde edemeyeceği açıktı. Bu sebeple İngiltere açısından Almanlardan emin olmak önemli bir meseleydi. Almanların Ruslara yönelik yol verici yaklaşımı kuşkusuz dikkat çekiciydi. Nitekim bir görüşe göre Almanya Avrupa’nın kaderinin tek büyük hâkimi olarak öne çıkmak için Rusya’yı yorucu bir çatışmaya sokmak istiyordu.

Lord Salisbury’nin Roma’dan ayrıldığı gün Berlin’de Başkan, Başkan Yardımcısı ve Reichstag’ın tüm önde gelen üyelerinin hazır bulunduğu bir akşam yemeğinde, Almanya Başbakanı, Doğu Sorunu’na atıfta bulunmuştu. İmparator mutlak tarafsızlığa kuvvetle yaklaşıyordu ve bunda Avusturya ile iyi ilişkilerin korunmasına verdiği önem kadar ısrarcıydı. Almanya’nın temel politikası; Bulgaristan’ın işgalini asla onaylamadıkları, barışın imkânsız olması durumunda Almanya’nın savaşı yerelleştirmeye çalışacağı, Almanya ve Avrupa için varlığı en yüksek öneme sahip olan Avusturya’nın hayati çıkarlarının tehlikeye atılmaması gerektiği idi.³⁹

İngiliz iç politikası açısından bakıldığında 1876 sonbaharında, sık sık ve daha yüksek sesle Hristiyanlara karşı görev ve sorumlulukları olduğu görüşü kuvvet kazanıyordu. Gladstone’un partisinin zafer kazanması İngiliz politi-

³⁷ The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, *Conference At Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 18; Ollier, *a.g.e.*, s. 76-77.

³⁸ Sir A. Paget to the Earl of Derby, *Conference At Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 17; Ollier, *a.g.e.*, s. 76-77; Salisbury’nin İtalya dönüşü Sir Henry Elliot’a söyledikleri ilginçti: “Rusya’ya sevgi ve itimad olmyan bazı kimselere rastladım; lâkin Osmanlı Devleti’ne saygısı olduğunu ve ona yardımda bulunmak istediğini söylemeğe cesaret edebilen hiç kimseye rastlamadım”. Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli - Haritalı*, TTK Yayınları, Ankara, 2011, C. 6, s. 3290.

³⁹ Ollier, *a.g.e.*, s. 77-80; Alman İmparatorunun meclisin açılışında kaydettiği İstanbul Konferansı ve Almanya’nın dış politikası konusundaki görüşleri için bkz. BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS.) 14/6*.

kasının ana eksenini belirlemişti. Lord Salisbury, Rus yanlısı partiyi Bakanlar Kurulu'nda temsil ediyordu ve İstanbul'a geldikten sonra General İgnatiev'le fazlasıyla iyi geçinmişti. Rus Büyükelçisinin yaklaşımı ise İngiliz Genel Kurulunu memnun etmek, eğilimlerini birkaç tavizle teşvik etmekte.

Bütün bu siyasal atmosferle birlikte delegeler İstanbul'da toplanmıştı. Türkiye temsilcilerinin hariç tutulduğu 1856 Paris Antlaşması'nı imzalayan ülkelerin delegeleri Werther, Zichy, Calice, Bourgoing, Haudordy, Henry Elliot, Salisbury, İgnatiev ve Corti'nin bulunduğu ön konferansın ilk toplantısı 11 Aralık'ta sonuncusu 14 Aralık'ta olmak üzere 4 oturumda Rusya Büyükelçiliği'nde gerçekleştirildi.⁴⁰ İgnatiev ileride oluşabilecek fikir ayrılıklarını baştan bertaraf etmeye çalışıyordu. Buradan çıkan plan ise şu şekildedeydi:

Bulgaristan'ın, her biri bir Hristiyan Vali veya Osmanlı tabiiyetinden bir Hristiyan olmak üzere Genel Vali tarafından yönetilebilecek iki vilayete bölünecekti. Bu şekilde oluşturulan eyaletin yerel hükümeti için Babıali'nin atamaları konusunda büyük güçlere veto hakkı veren için hükümler getiriliyordu.

Andrassy Notasındaki⁴¹ reform tedbirleri kabul edilecekti.

Düzenli ordu, kural olarak sadece kale ve büyük kasabalarda yoğunlaşacaktı.

Mayıs ayındaki olaylarla ilgili kişiler cezalandırılacak isyancılar ise affedilecekti.

Bosna-Hersek için düzenlemeler yapılacaktı. Bosna Hersek'te tatbik oluncak yeni idarede, iki vilayetin birleştirilecekti. Atanacak valiler büyük devletler ve Babıali tarafından tayin olunacak, geniş muhtariyet yetkilerini haiz olacaktı

Sırbistan ve Karadağ ile ilgili barış şartlarında Türkler tarafından toprak terki gerçekleştirilecekti.

Reformlar, yabancı bir askeri gücün yardımıyla, bir yıllık geçici bir Uluslararası Komisyon yönetiminde gerçekleştirilecekti.

⁴⁰ *Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 92-112.

⁴¹ Hersek isyanının Bosna'ya sirayet etmesi Müslüman halkın da kendisini korumak için silahlanması sonucunu doğurmuştu. Kaos ortamının artması üzerine Avusturya Başvekili Kont Andrassy ile Rusya Başvekili Gorçakov Berlin'e giderek Almanya Başvekili Bismark'la görüşerek Şark Meselesi'ni ele aldı. Sonuçta sorunun çözülmesi için Andrassy'nin bir layiha kaleme alması istendi. Kaleme alınan layiha Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlere birer nota bildirildi. Layiha 31 Ocak 1876'da Babıali'ye de tebliğ edildi. Buna göre Hristiyan tebaa için din ve ayin serbestiyeti, iltizamın tamamen kaldırılması, köylülere toprak mülkiyet ve tasarrufu hakkı verilebilmesi için kesin bir kadastro yazılması, vilayet meclislerinin Hristiyan ve Müslümanlardan karma şekilde oluşması ve karar verme mekanizmalarına dâhil edilmeleri gibi esaslar vardı. Andrassy Layihası 12 Şubat'ta Osmanlı Devleti tarafından kabul edildi. Sertoğlu, a.g.e., s. 3194-3195; *Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 3.

Son olarak, Altı Devletin temsilcileri Türk tarafının belirlenen genel ilkelere uymayı reddetmesi durumunda İstanbul'dan bir bütün halde ayrılacaklarını belirtmişlerdi. Bu şekilde kabul edilen plan görüleceği üzere son derece zorlayıcıydı. Esasen General İgnatiev Türkiye'nin egemenliğini yıkmaya arzusuyla Rusya'nın etkisine büyük bir yer açmıştı. Plan temelde Türkiye'nin parçalanmasına doğru atılacak ilk adımdı ve bölgedeki Slav ulusların gelecekteki bağımsızlığını ve gelişmesini teşvik ediyordu.⁴²

Buna karşın İngiliz hükümetinin tutumu, 22 Aralık 1876 tarihli bir gönderide açıkça görülebiliyordu. Babıali'ye karşı asker veya donanma gibi herhangi bir yardım edilmeyeceğine karar verilmişti. Ön planda belirlendiği gibi Sultan ve hükümeti gerekli imtiyazları yerine getirmemekte ısrar eder ve Konferans başarısızlıkla sonuçlanırsa, Salisbury ve Sir Henry Elliot İngiltere'ye gitmek için İstanbul'dan ayrılacaktı.⁴³

Osmanlı Devleti idarecileri açısından İngiltere'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetinin değiştiği⁴⁴ tamamen açığa çıkmıştı. Diğer taraftan Salisbury'nin yaklaşımı İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Henry Elliot'la aynı çizgide değildi.⁴⁵ Örneğin Kırım Savaşı Salisbury'e göre "berbat bir çılgınlık"tı. Elliot ise "Türk dostu" olarak Osmanlı toprak bütünlüğünü savunuyordu.⁴⁶

Konferansın tamamı toplandığında, hepsi Avrupa konseylerinde görev alan on bir kişi bulunuyordu. Almanya, İtalya ve Rusya, her biri yalnızca bir delege ile temsil edilirken, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Türkiye'nin iki

⁴² Ollier, *a.g.e.*, s. 81; New York Times'ta çıkan 2 Aralık tarihli bir yazıda İgnatiev ile Sultanın görüştüğü bilgisine yer verilirken, Rus elçisinin hırsına ve uzlaşmaz tavrına da dikkat çekilmektedir. Elçinin temel olarak işleri kaosa çevirerek çözümsüzlüğe odaklandığına işaret edilmektedir. *The New York Times*, 2 Aralık 1876.

⁴³ Ollier, *a.g.e.*, s. 82; Bu görüşün açığa çıkmasına rağmen İngiliz tarafında Türklerin teklifleri reddetmesinin ardında kendilerinden gelecek yardımı beklemleri gibi bir durum olabileceğine de işaret edilmekteydi. *The New York Times*, 28 Kasım 1876. Konferansın başlamasından birkaç gün önce New York Times'ta, Midhat Paşa'nın yalnız kalacaklarına yönelik olarak ciddi bir şekilde uyarılmadığı ve hala İngiltere'den yardım bekleyebileceği görüşü ifade edilmektedir. "The Conference at Constantinople", *The New York Times*, 21 Aralık 1876.

⁴⁴ Balkan olaylarının Osmanlı Devleti tarafından şiddetle bastırıldığı iddialarına karşılık Avrupa kamuoyundaki yükselen Türk düşmanlığı bir süre sonra İngiltere'yi de etkisi altına almıştır. Bu süreçte mevcut hükümet Osmanlı Devleti'nden yana dursa da bu nedenle Disraeli şiddetli bir muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte siyasi rakibi William Gladstone yükselişe geçmiştir. Değişen şartlar İngiltere'yi Hristiyanlığın hamiliği rolüne soyunan Rusya'ya karşı harekete geçirmiş, nitekim bu meselede tarafsızlığını ilan etmiştir. Azmi Özcan, "İngiltere", *TDVİA*, İstanbul, 2000, C. 22, s. 296-299.

⁴⁵ Nitekim Elliot, konferansın toplandığı gün sağlık sorunlarına dikkat çekerek İstanbul'dan ayrılmak istemiştir. Mithat Aydın "Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867–1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 2005, C. 18/18, s. 44-47; Amerikan basınında Büyükelçinin 26 Aralıkta İstanbul'dan ayrılacağı bilgisi yer almaktadır. "Constantinople Conference", *The New York Times*, 25 Aralık 1876.

⁴⁶ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, (Çev. Ali Berktaş), Homer Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 73.

temsilcisi vardı.⁴⁷ Toplantıda İngiltere'yi Lord Salisbury ve Sir Henry Elliot, Fransa'yı Kont Bourgoing ve Kont Chaudordy, Avusturya-Macaristan'ı Kont Zichy ve Baron Calice, Rusya'yı İgnatiev,⁴⁸ İtalya'yı Kont Corti, Almanya'yı Baron Werther, Osmanlı Devleti'ni de Hâriciye Nâzırı Safvet Mehmed Esad Paşa ile Berlin Elçisi İbrâhim Edhem Paşa temsil ediyordu. Konferansa diplomatik geleneklere göre Safvet Paşa başkanlık ediyordu.

Konferans yeri olarak Bahriye Nezareti binasının üst katının⁴⁹ belirlenmesinin ardından ilk oturum 23 Aralık 1876'da gerçekleştirildi. Delegeler sahalihyet derecelerini belirten itimatnamelerini karşılıklı alıp verdiler. Açılışın hemen ardından katılımcılar henüz yerlerini almışken, topçu ateşi duyuldu. Top sesleri Kanun-ı Esasi'nin ilan edildiğini duyuruyordu.⁵⁰ Hariciye Nazırı Safvet Paşa, delegelere yeni Anayasasının ilan edildiğini,⁵¹ meşrutiyet idaresiyle artık bütün Osmanlı halkının hürriyetlerinin anayasal güvence altında olduğunu ve konferansa gerek kalmadığını şu sözlerle belirtti:

*“İşittiğiniz şu top sesleri bu andan itibaren bütün Memâlik-i Osmâniyye’de Kânûn-ı Esâsî’nin ilân edildiğini haber veriyor. Artık Osmanlı Devleti de Meşrutiyet’le idare edilen devletler zümresine dahil olmuştur. İdâre-i meşrûta tekmil akvâm-ı muhtelif-i Osmâniyye’nin hürriyet-i şahsiyelerine kefil bulunduğundan bu inkılâb-ı mühimme karşısında sizlerin yapacağımız ıslahat teklifleri lüzumsuz ve içtimâmız zâit olur”.*⁵²

Ancak kısa bir sessizliğe rağmen bu sözler delegeler üzerinde ciddi bir etki yapmadı.⁵³ Safvet Paşa'nın bu ifadelerine rağmen bu defa söz alan İgnatiev durumu bir gösteri⁵⁴ olarak tanımlayarak bu tür nümayişlere ehemmiyet

⁴⁷ Ollier, *a.g.e.*, s. 85; Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 206.

⁴⁸ Konferansta Rusya'yı temsil edecek olan General Ignatiev Lord Salisbury ile birlikte konferansın en önemli şahsiyeti idi. Rus büyükelçisi yıllardan beri sürdürdüğü İstanbul'daki memuriyeti esnasında buradaki siyasette oldukça tecrübelenmişti. Hatta “Ebulkizb” veya “Mantör Paşa” gibi lakaplar dahi almıştı. Panslavizm ideallerinin İstanbul'daki temsilcisi Mısır Hidivi'ne isyan etmesi için bir mektup dahi göndermişti. Baykal, *a.g.m.*, s. 184, 186;

⁴⁹ Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 201; Kapıcı, *a.g.t.*, s. 521.

⁵⁰ Bu sırada Daire-i Hümayun önünde bir tören tertip edilmiş geniş kalabalık önünde Kanun-ı Esasi ilan edilmişti. Avrupa devletlerinin öncelikle birkaç vilayet üzerinden istedikleri ıslahatların Osmanlı Devleti'nin tümüne yönelik ilanıyla, hem içişlerine müdahalenin engellemesi hem de söz konusu toplantının gereksiz bir şekilde dönüşmesi ümidi taşıyordu. Böylece psikolojik üstünlük sağlanmak isteniyordu. Baykal, *a.g.m.*, s. 188-189.

⁵¹ Ollier, *a.g.e.*, s. 83.

⁵² Azmi Özcan, “Saffet Mehmed Esad Paşa”, *TDVİA*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 467-469; Karal, *a.g.e.*, s. 29.

⁵³ Baykal, *a.g.m.*, s. 188.

⁵⁴ İgnatiev, anayasayı hakaret gibi ele almış, “büyük güçlere karşı meydan okuma” olarak görmüştür. Kapıcı, *a.g.t.*, s. 533.

verilmemesini isteyerek müzakerelerin sürmesi gereğine işaret etmişti.⁵⁵ Salisbury de Midhat Paşa ile Babıali’de yaptığı bir görüşmede Kânun-ı Esasi’nin 113. Maddesine atfen, bu madde varken diğer kanunların bir hükmü olmadığını dile getirmişti.⁵⁶

Safvet Paşa açılış konuşmasındaki sözlerine tarihsel bir girişle başlamıştı. Yüzyıllar boyunca Türkiye’nin acı çektiğini ve Rusya’nın sürekli müdahale için bahane aradığını ortaya koyan⁵⁷ Safvet Paşa, Türk görüşünü açıklarken Balkanlardaki hadiselerin geçmişini ve alınabilecek tedbirleri de izah etmişti.⁵⁸

Konferansın 23 Aralık’taki bu ilk oturumunda, Avrupa temsilcileri, Türkiye’den öncelikle, Bulgaristan, Bosna ve Hersek hakkında daha önce belirlenen önerileri, sınır problemlerini birkaç yüz sayfalık program halinde tekrar ettiler. Türk temsilciler ise Lord Salisbury’nin bölgedeki isyancılara hak veren konuşmasına karşılık uzunca bir yazı okudular.⁵⁹ Osmanlı delegeleri komisyon müzakerelerinin bu aşamasında Rusların sunduğu tekliflerin daha da ileriye de götürüleceğini anlamıştı.⁶⁰ Saat dokuzda başlayan oturum öğleden sonra 2’de sona ermişti.⁶¹

Konferansın ikinci toplantısında 28 Aralık’ta, Sırbistan ve Karadağ’ın ateşkes durumu ele alındı. Osmanlı Devleti’nin mütarekenin iki ay daha uzatılması yönündeki teklifi kabul edildi. Altı Devlet’in önerileri daha sonra dört saat süren bir tartışmada değerlendirildi. Türk temsilciler ise tüm tekliflere itirazlarını sunmuşlardı.⁶² Delegeler tekrar 30 Aralık’ta bir araya geldiler. Osmanlı temsilcileri, mevcut tekliflere karşı zamana ihtiyaçları olduğunu belirtmişti. İgnatiev ise sunulan şartlara kesin bir cevap vermelerini istemişti. Türkiye’nin karşıt görüşleri oturumun sona ermesinden sonra altı devlet temsilcisine ayrıca iletildi. Detaylar, 31 Aralık’taki toplantıda tekrar ele alındı ancak öneriler yine kabul edilmedi. Osmanlı temsilcileri ve Sultan, isyanların bastırılması sırasında meydana gelen olayların sorumluluğu noktasında Rusya’yı suçlamaktaydı. Bundan birkaç gün önce de 26 Aralık’ta, Safvet Paşa,

⁵⁵ Rusya mevcut Türk anayasasını dikkate almıyor, ayrıca Osmanlı Devleti’nin Hristiyanların durumunu iyileştirmemesi iddiasıyla Paris Antlaşması’nın da geçersiz olduğunu iddia ediyordu. *The New York Times*, 1 Aralık 1876.

⁵⁶ Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 212.

⁵⁷ Ollier, *a.g.e.*, s. 85.

⁵⁸ Baykal, *a.g.m.*, s. 187.

⁵⁹ Ollier, *a.g.e.*, s. 86; Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 3290.

⁶⁰ BOA, Y. EE. 42/110.

⁶¹ *The New York Times*, 25 Aralık 1876.

⁶² Sırbistan ve Karadağ’da geniş haklar ve toprak imtiyazı isteniyor, Türklerin bölgedeki yönetimi ağır ifadelerle eleştiriliyordu. “The Conference at Constantinople”, *The New York Times*, 29 Aralık 1876; Ollier, *a.g.e.*, s. 86; Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 3291.

Londra'daki Türk Büyükelçisine, yeni Anayasanın ana özelliklerini gösteren ve kendi başlarına yapacakları öngörülen reformların yeterli bir garanti olduğunu vurgulayan bir yazı göndermişti. Ancak İngiliz Hükümeti ile ilişkiler gittikçe bozuluyordu ve bunu keskinleştiren kişi Lord Salisbury idi. İngilizlerin yeni politikası tehdit ve korku üzerine inşa ediliyordu.⁶³ Salisbury, Sultana da bir layiha sunarak tekliflerin reddinin getireceği sonuçları belirtmişti.⁶⁴ Konferans tekliflerinin devletin şan ve haysiyetine dokunur tarafı olmadığını ispat çalışmalarını sürdüren Salisbury, bu amaçla Midhat Paşa'ya da bir mektup yazarak; "Türklerin dostu" sıfatıyla yardımcı tek devletin mümessili olduğunu belirterek

"vatanınızın mahv u selameti sizin elinizdedir (...) konferans dağılır dağılmaz Avrupa, Türkiye'nin kendi nasihatlarına ehemmiyet vermediğine kani olacak, herkes Osmanlı İmparatorluğunun yakın bir ölüme mahkûm bulunduğu inanacaktır... Hazinesiz boştur. İstikraz edecek para bulamayacaksınız, Hıristiyanlarla meskûn vilâyetleriniz isyan etmek için hiçbir fırsatı kaçırmayacaklardır (...)"

şeklinde ifadelerle⁶⁵ korku politikasını devam ettirmişti.

1877 yılının ilk günlerine gelindiğinde ortam oldukça kasvetli bir yapıya bürünmüştü. Rusya açıkça saldırgan politikasında ısrar ederken, Türkiye'nin tavrı ise meydan okuma düzeyinde kararlı idi.⁶⁶ Üçüncü defa konferans toplandığında ise Türk tarafı 38 madde halinde karşı projesini sundu.⁶⁷

Konferansın dördüncü genel kurul toplantısı, 1 Ocak'ta yapıldı. Lord Salisbury Türk temsilcilerin, temel ilkeleri tamamen reddettikleri için pişmanlık duyduğuna inandığını ve üzüldüğünü belirtmekteydi. Bu sebeple Türk temsilcilerini mevcut tehlikeyi göz önünde bulundurmaya çağırdı ve Büyükelçilerin

⁶³ Ollier, a.g.e, s. 86.

⁶⁴ Salisbury'nin ifadeleri şu şekildeydi: "Rusya Osmanlı Devleti'ne karşı harbe girişecektir. Osmanlıların askeri çok ise de subay kadrosu ve maliyesi harb için yeter değildir. Böyle bir harbde Osmanlı devletine yardım edecek bir devlet de bulunmayacaktır. Rus ordusunun Tuna'ya geçmesi üzerine, Avusturya'nın, İtalya'nın Yunanistan'ın hattâ İran'ın bile göz koymuş oldukları Osmanlı topraklarını istilâ etmeleri ihtimal dahilindedir. Bütün bu düşmanlarla Osmanlı devleti nasıl harp edecektir". Karal, a.g.e, s. 32-33; Mahmut Celâleddin Paşa, a.g.e, s. 214; The New York Times gazetesi ise Sultan'ın Salisbury'yi dostça karşıladığını ve elçinin ifadelerinin tehdit içermediğini kaydetmektedir. "The Alarming Dispatches From Constantinople Believed To Be Greatly Exaggerated", *The New York Times*, 28 Aralık 1876.

⁶⁵ Karal, a.g.e, s. 32.

⁶⁶ Ollier, a.g.e, s. 87.

⁶⁷ The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, *Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 191-196.

kabul için önerdikleri maddeleri tartışmaya hazır olduklarını kaydetti. Diğer tüm yabancı temsilciler bu görüşlere görünürde bağlı kalmıştı. Ancak Türk temsilcileri dokuz noktayı kararlaştırmak bir yana, tartışmak için bile yetkilendirilmediklerini ifade etmişlerdi. Bunlar denetim komisyonu, birliklerin konuşlanması, vali aday gösterme metodu, eyaletlerin idari bölümleri, yüksek dereceli memurların değiştirilmesi ve azli ile ilgili hükümler, Çerkezlerin Asya'ya göçü, adli ve finansal düzenlemeler, Karadağ, Sırbistan gibi başlıklardı.

Lord Salisbury, Türk Hükümeti'nin girdiği yolun çok tehlikeli olduğu görüşünü tekraren Sadrazama da bildirmişti. Yani korkutma silahı yine devreye sokulmuştu. Salisbury, Midhat Paşa'ya Türkiye'nin kesinlikle tek başına durduğunu ve muhtemel saldırılara maruz kalabileceğini belirtiyor, bu noktada 1827-28 savaşını hatırlatarak Sultan Mahmud'un da o zaman yanıldığını ifade ederek açıkça mesajı veriyordu.⁶⁸

Toplantının bu aşamasında Türk tarafı bir devletin bağımsızlığının temelini güç veya başarıya dayandırabileceğini; aksi durumda düşse bile bunu onurlu bir şekilde yapması gerektiği yönündeki kanaatini ortaya koymuştu. Bu açıkçası ağır ama cesurca bir tutumdur. 28 Aralık 1876'da Sir Henry Elliot ile yaptığı görüşmede Midhat Paşa, savaşın İmparatorluğun neredeyse yıkımı olabileceğini belirterek, aslında tehlikeyi görmüştü fakat sunulan teklifler ona göre kabul edilebilir düzeyde değildi. Sadrazam bir yıl gibi belirli bir zaman verilmesi ve reformların başlatılmasının ardından Babıali'ye imkân sunulması ve büyükelçilerin bu sürenin sonunda sürecin adil bir şekilde yürütülüp yürütmediklerini bildirmeleri gerektiğini belirtmişti. Gayet makul düzeyde olan bu tekliflerde İngiliz bakış açısı ile “*eski ve kibirli bir İmparatorluk adına dikkate değer bir imtiyaz yoktu*” ve bu nedenle de kabul edilmedi.⁶⁹

Yukarıda da söz edildiği gibi Türk yetkililerden istenen hususlar ana hatlarıyla şu şekildeydi: 1-Uluslararası bir komisyon kurulması 2-Yabancı askerlerin Türkiye 'ye sokulması 3-Türk askerlerinin (belli) kalelerde kalması 4- Valilerin tayin şekli 5-İdari taksimat 6-Maliye ve adliye ile ilgili istekler 7-Çerkezlerin Asya (Anadolu) 'ya gönderilmeleri 8- Sırbistan ve Karadağ'a toprak verilmesi.⁷⁰

Türk tarafının karşı hamlesi olarak Aralık ayının son günlerinde Odian Efendi İngiltere'ye özel elçi olarak gönderildi.⁷¹ 1877 yılının ilk günlerinde Londra'ya ulaşan Odian Efendi, Büyükelçi Musurus Paşa'yla birlikte 4 Ocak'ta Lord Derby ile bir görüşme gerçekleştirdi. Kabul edilen anayasanın

⁶⁸ Ollier, *a.g.e.*, 87; The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, *Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 198; Aydın, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde...”, s. 109.

⁶⁹ Ollier, *a.g.e.*, s. 87.

⁷⁰ Aydın, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde...”, s. 109; Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 3292-3293.

⁷¹ Ollier, *a.g.e.*, s. 87.

“Babiali ile devletler arasında uluslararası bir yükümlülük konusu” olacak şekilde uygulanmasını istedi ve Türkiye’nin Altı Güçler’in önerdiği şartları kabul etmeme konusundaki kararlılığını yineledi. Savaş olasılığı Musurus Paşa ve Odian Efendi tarafından açıkça ifade ediliyordu. Devletin mücadele etmeden teslim olamayacağını söylemişlerdi.⁷² Derby ise İstanbul’da müzakere edilen sorunların burada tartışılmasından rahatsız olduğunu kaydetti. Derby’ye göre iki ülkenin göreceli kaynaklarına bakarak, mücadelenin sonunda Osmanlı İmparatorluğu için felaketten başka bir şekilde sona erebileceğini düşünmek imkânsızdı. Ona göre, Babiali’nin böyle bir yarışmaya girmesi tek başına talihsiz bir durum gibi görünüyordu.⁷³

Dört gün sonra, Odian Efendi, ılımlı bir cevap almak umuduyla Lord Beaconsfield’la (Disraeli) bir görüşme gerçekleştirdi.⁷⁴ Lord Beaconsfield, Türkiye’nin Avrupa sistemindeki yerini korumasını istediği yönündeki güçlü arzusunu savunurken, İstanbul’da tartışılan konuları müzakere etmeyi reddetti ve teklif edilen şartların reddedilmemesini tavsiye etti. Ancak Odian Efendi itirazlarını yineledi ve daha sonra, çeşitli güçlüklerin üstesinden gelinebileceğini düşündüğü bir öneride bulundu. Midhat Paşa’nın belirttiği şekilde yeni Anayasanın bir protokolle somutlaştırılmasını ve Avrupa güvencesi altına alınmasını istedi. Aslında bu öneri de “Avrupa güvencesi” ibaresi nedeniyle mevcut Türk politikası için makul dayanağı oluşturan dış müdahale ilkesini kısmen kabul ediyordu.⁷⁵ Belki de bir son dakika girişi olarak kabul edilebilir en üst düzey bu idi. Yapılan görüşmeden sonra Disraeli’den de “çözüm yeri Londra değil, İstanbul’dur” mesajını alan Odian Efendi’nin cevabı ise “savaşa girmekten korkmuyoruz” oldu.⁷⁶

Bu arada, Konferans oturumları devam etti ve 4 Ocak’ta Türk Bakanlar, Babiali’nin altı devletin tekliflerini kabul etmemesine dair nedenleri hakkında uzun ve çok ayrıntılı bir açıklama yaptılar. İmparatorluğunun bağımsızlığına leke sürecek reformların bazılarının uygulanamaz olduğu ifade edildi.⁷⁷

8 Ocak tarihli bir sonraki oturumda (6. Oturum), İtalyan Büyükelçisi Kont Corti, Türk temsilcileri tarafından belirtilen gerekçelere Güçler adına cevap verirken, Lord Salisbury, asıl meselelerin aşılmamış olduğunu gösterme niyetinde olarak garanti sorununa atıfta bulundu. Yabancı delegeler yalnızca bir reform vaadinden daha fazlasına ihtiyaç duyulduğuna itiraz ederken Türk

⁷² Ollier, *a.g.e.*, s. 88.

⁷³ The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, *Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 183-184.

⁷⁴ *Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 259-260.

⁷⁵ Ollier, *a.g.e.*, s. 88.

⁷⁶ Aydın, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde...”, s. 110.

⁷⁷ Ollier, *a.g.e.*, s. 89

temsilciler, anayasanın bu reformları güvence altına alındığının altını çiziyordu. Salisbury ise Londra'ya Hindistan yolunun korunması için artık başka yolların düşünülmesi gerektiği fikrini beyan etmişti.⁷⁸

Yedinci oturum, 11 Ocak'ta gerçekleşti. Lord Salisbury, Bosna ve Hersek'te yapılan reformların uygulanmasını denetlemekle görevli olan Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan yerel komisyonları gündeme getirdi. Andrassy Notası'na cevaben Osmanlı temsilcileri başta bu genelgeden yola çıkmamak için, Bosna-Hersek komisyonlarının teşkilini ve atanmasını kabul ettiklerini, ancak değiştirilen şartlar altında kendileri için zorunluluk görmemiş olduklarını açıklamıştı. Ancak Babıali tarafından atanacak olan Komisyonlar ile üyeleri üzerinde yabancı güçler tarafından atanacak komisyonlar arasında temel ve mutlak bir fark mevcuttu.⁷⁹

Osmanlı heyeti açısından kabul edilebilir esaslar da belirlenmişti:

Eşit sayıda Müslüman ve Hristiyan üyelerden meydana gelecek iki komisyonun kurulması.

Komisyonlardan birinin Bosna-Hersek, diğerinin Tuna ve Edirne vilayetleri için görevlendirilmesi.

Bir yıl süreyle iş görecek bu komisyonlara Anayasa reformlarının gerçekleştirilmesine ve vilayetler için alınacak tedbirlerin uygulanmasına nezaret edilmesi, zarar görmüş ahaliye yardım için tedbirler alınması, Osmanlı hükümeti tarafından kurulacak jandarma teşkilatının⁸⁰ yardımı ile halkın tam güvenliğinin sağlanması⁸¹

İngilizlerce de kabul edildiği üzere Osmanlı temsilcileri konu üzerine savlarını o kadar kuvvetli savunmaktaydılar ki dışişleri bakanları tartışmayı sona erdirmenin acil bir gereklilik olduğunu görmeye başlamıştı. Bu nedenle 12 Ocak'ta yapılan bir toplantıda, 15 Ocak'ta Türk delegelerle son bir iletişim kurulması ve kategorik bir cevap talep edilmesi kararlaştırıldı. Bir süre sonra geri adım atılacağı düşünülüyordu. Nitekim Babıali'nin ikna edilebileceği umuduyla, şartlarını yumuşatma yoluna da gitmişlerdi. General İgnatiev, altı devletin kesin uyarı sunmak için bir araya getirmesine yönelik çok istekli bir arzu ortaya koymuştu. Böylece bu öneri de kabul edilmezse bütün sorumluluk Sultan'a ve onun danışmanlarına bırakılacaktı.⁸²

⁷⁸ Ollier, *a.g.e.*, s. 89; Aydın, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde...", s. 110-111.

⁷⁹ Ollier, *a.g.e.*, s. 89

⁸⁰ İngiltere'nin talebi doğrultusunda İstanbul Konferansı'nda gündeme gelen jandarma birlikleri kurulması hakkında bkz. BOA, *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Arzuhal ve Jurnaller (Y. PRK. AZJ.)* 55/87.

⁸¹ Aydın, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde...", s. 112.

⁸² Ollier, *a.g.e.*, s. 89-91.

Dört maddede belirtilen talepler, özet halinde ilk planın makyajlanmış haliydi.

1. Yabancı jandarmanın atanması gerekliliği
2. Türk birliklerin kalelere ve büyük şehirlerde konuşlanması
3. Bulgaristan'ın sınırlarının ve bölümlerinin yeniden düzenlenmesi
4. Valilerinin Hristiyan olması

Söz konusu teklifleri nihayetlendirmek amacıyla 8. Oturum öncesi Lord Salisbury ile General Campbell Sultan'la bir görüşme gerçekleştirmişti. Tercüme işlemini Said Paşa'nın yaptığı müzakereler esnasında Salisbury tadil edilmiş teklifleri sıralamış, bu tekliflerin 8. Oturumda sunulacağını şayet ret verilirse konferansa gerek kalmayacağını ve sefirlerin döneceğini bildirmişti. Bu teklifler şu şekildeydi:

Karadağ hududunun tadil ve ıslahı. Bu amaçla bir muhtelit komisyon teşkil edilmesi

Boyana nehrinin seyr-i sefaine serbest bırakılması ve nehir üstündeki istihkâmın tarafsız bırakılması

Sırbistan hududunun muharebede bulunduğu halde bırakılması fakat sorunların giderilmesi amacıyla bir hakem komisyonu teşkil edilmesi

Sırbistan ve Karadağ'ın tayin edilecek hududunun dışındaki sahanın Osmanlı askerleri ve emaretler askeri tarafından tahliyesi

Savaş sırasında ele geçirilen esirlerin değişimi

Düşman hizmetinde bulunan Osmanlı tebaasının affı

Bosna, Hersek ve Bulgaristan eyaletleri valilerinin, devletlerin rey ve onayıyla 5 yıllık müddetle Babıali tarafından tayin olunması

Eyaletlerin sancak, kaza ve müdürlüklere taksimi, sancaklara valilerin tavsiyesiyle belirli bir süre için Babıali marifetiyle mutasarrıflar atanması

Eyalet meclislerinin 4 yıl müddet için kaza meclisleri tarafından seçilmesi ve eyalet bütçesinin işbu meclisler vasıtasıyla tertip ve tanzimi

Kaza ve nahiyelerin 5 binden 10 bine kadar nüfustan ibaret olması ve bunların kaymakam ve müdürlerinin serbestçe ve ahali tarafından seçilmesi

Vergi ve tarh tevzi usulünün ıslahı, bunların eyalet ve kaza meclisleri tarafından tesviyesi

Usul-i iltizamın kaldırılmasıyla vergi bakayasının affı

Her eyaletin bütçesinin beş yılda bir tahmis usulüyle kararlaştırılması

Varidatın bir kısmının Düyun-ı Umumiyyeye ve merkezi hükümete aktarılması ile kalanının eyalet ihtiyaçlarına harcanması

Adli memurların bağımsızlıklarının arttırılması ve mahkemelerin ıslahı

Mahkeme azalarının vilayet meclislerinin muvafakatiyle vali tarafından atanması

*Murafaanın alenen icra olunmasıyla istintakların vücubu
Muhtelif mezheplere dair savunmaların o mezhebe mensup rüesa tarafından alınması
Zorla din ve mezheb değiştirilmesinin önüne geçilmesi
Mahalli lisanların Türkçe ile birlikte mahkemelerde ve resmi işlerle kullanılması
Nüfus nisbetinde olmak üzere Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan asker-i müstahfıza ile zabtiye teşkil olunması ve bunların küçük zabitelerinin vali tarafından tayin edilmesi
Bahsi geçen üç eyalette Çerkezlerin yerleştirilmemesi
Politik sebeplerden dolayı mahkum olan Hristiyanların aff-ı umumiye mazhar olması
Bosna ve Hersek ziraat ve çiftlik sahiplerinin durumlarının düzeltilmesi
Mültecilerin memleketlerine dönmesi için tedbirler alınması
Islahatların üç ay zarfında icra edilmesi
Nizam ve kanun icrasına muavenet amacıyla devletler tarafından iki teftiş komisyonu tayin olunması⁸³*

Konferans delegeleri 15 Ocak'ta sekizinci kez bir araya geldiğinde, Lord Salisbury kendisinin ve diğer Büyükelçilerin, Babıali'nin kabulü için değiştirilmiş tavsiyelerinin bir özetini sunmaya karar verdiklerini, fakat bunun konferans üyeleri için nihai iletişim olduğunu deklare etmişti. Tekliflerinin esas ilkelerinin, 18 Ocak'ta gerçekleşecek olan toplantıda kabul edilmemesi halinde, Altı Güçler'in temsilcileri Konferansı sonlandıracak ve aldıkları talimatlara göre hareket edecekti.⁸⁴

Konferanstaki Dokuzuncu Toplantı, 18 Ocak tarihinde planlanmıştı fakat son cevaplarının değerlendirilmesi için daha fazla zaman isteyen Türk delegeleri nedeniyle, 20'sine kadar gerçekleşmedi. Safvet Paşa'nın da beyan ettiği gibi bu Türk temsilcilerin yalnız başlarına karar verecekleri bir durum değildi. Durumun ciddiyetini göz önünde bulundurarak ve yalnızca kişisel duygularla hareket etmemek adına, Sultan ve Bakanlar başta olmak üzere ülkenin bütün kesimlerine müracaat edilmesi uygun görüldü.⁸⁵

Osmanlı Devleti adına 18 Ocak'ta toplanan Meclis-i Âlî, tüm sınıflarının ve çeşitli dini organların temsilcilerinden oluşan yaklaşık iki yüz kişiden oluşuyordu. Toplantıya İstanbul'da bulunan ferik ve müşir rütbesindeki askeri erkânın tamamı, yüksek mahkemelerin reisleri, Şura-yı Devlet üyeleri, vükela, saray erkani, ruhani reislerden oluşan 180 kişi davet edilmişti. Yaklaşık

⁸³ Burhan Çağlar, *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 127-128.

⁸⁴ Ollier, *a.g.e.*, s. 89-91; Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 3293.

⁸⁵ Ollier, *a.g.e.*, s. 92-93.

dörtte biri gayrimüslim olan mecliste Midhat Paşa önce sunulan teklifleri izah etti ve kabul edilmediği takdirde Rusya ile bir savaşın muhtemel olduğunu; İngiltere ve Fransa'dan bu aşama bir şey beklenilemeyeceğini Avusturya'nın ise şimdilik tarafsız olduğunu ancak onun da Slav ahalinin talebi doğrultusunda Rusya ile ittifak yapabileceğini, kendi durumlarının da belli olduğunu bildirdi. Tekliflerin kabulünün ise istiklal ve hükümlerlik haklarının ihlali dolayısıyla doğru olmayacağına işaret etti. Herkesten düşüncesini açıkça ifade etmesini isteyen Midhat Paşa'dan sonra Amedci Mahmud Bey devletin durumunu izah eden bir açıklama yaptı. Müzakere aşamasında ilk söz alan Mütercim Rüşdi Paşa oldu. İstiklalsiz yaşamayacağını beyan ederek tekliflerin reddi yönünde görüş belirtti. Söz alan hatiplerin hemen hemen hepsi aynı görüşte idi. Hristiyan cemaatinin temsilcileri, Rum ve Ermeni patrik ve killeri dahi şiddetle tekliflerin reddini savundu. Ermeni Katolik papazlarından Kırkor Enfiyeciyen Efendi de ret yönünde bir konuşma yaptı. Rusya'nın taleplerine karşı koymak gereğine işaret eden Enfiyeciyen Efendi söz konusu sorunun dinden değil milliyetten ibaret olduğunu ifade ederek Hristiyanların kiliselerine, Müslümanların camilerine gitmekte özgür olduklarını belirtti. Heyacanlı ve tutkulu bu hatibin sözlerinin ardından gözyaşları döküldü. Diğer Osmanlı vatandaşları Hristiyanların, Yahudi ve Müslüman olmak üzere benzer şekilde aynı fikir etrafındaydılar. Sadece bir konuşmacı - Protestan topluluğunun şefi - Konferansta önerilen şartların kabul edilmesini tavsiye etmişti. Ardından Sava Paşa, Bursa Komiseri Abidin Bey (Paşa) ile Şura-yı Devlet azasından Rifatpaşazade Rauf Bey'in de kabul edilmemesine yönelik ifadeleri oldu. Ulemaya söz geldiğinde teklifin reddedilmesi durumunda çıkacak savaşta karşı durabilecek bir güce sahip olup olmadıkları soruldu. Serasker Redif Paşa, gerekli asker ve mühimmatın bulunduğunu beyan etti. Görüşmeler tamamlandıktan sonra ret mazbatasını Mahmud Celaeddin Bey kaleme aldı. 20 Ocak 1877 tarihinde delegelere ayrı ayrı olmak üzere Safvet Paşa tarafından sebepleriyle birlikte tebliğ edildi.⁸⁶

Teklifin reddi yanında Osmanlı Devleti açısından kabul edilebilir esaslar da ortaya kondu. Buna göre Kont Andrassy'nin Bosna-Hersek için önerdiği komisyonların yapısının İmparatorluğun diğer bölgelerine genişletilmesine karar verilmiş, bu şekilde yine Batı Hükümetleri arasında bir anlaşma sağlayacak bazı yollar bulunmak istenmişti. Sonuç olarak, eşit derecede Hristiyan ve Müslümandan oluşan iki komisyonun bir yıllık olarak halk tarafından serbestçe seçilmesi ve Osmanlı Hükümeti tarafından atanan bir Yüksek Komiserin başkanlığına yerleştirilmesi de önerildi. Bu organların görevleri; Anayasa

⁸⁶ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 3294; Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 218; Ollier, *a.g.e.*, s. 94-95; Uzunçarşılı, "Tersane Konferansı'nın Mukarreratı...", s. 126-131.

reformlarının uygulanmasını ve yerel yönetimlerin idaresini denetlemek, Babiali tarafından teşkil edilmek üzere halktan oluşturulacak jandarma yoluyla halkın tam güvenliği için gerekli önlemleri almak ve kontrol etmek olacaktı.⁸⁷

Böylelikle talep edilen bazı reformlar Türk Hükümeti tarafından kabul edilmiş oluyordu. Ancak bunu General İgnatiev tarafından sürdürülen kibirli ton üzerine dikkat çekici bir tartışma izlemişti. Türk tarafına göre kendisi, Büyük Güçler ile ilişkilerinin niteliğini bozuyor ve desteklerini talep etme hakkını ve 1856 Antlaşması'nın verdiği teminatın yararını tehlikeye atıyordu. Bu nedenle eylem tarzından kaynaklanabilecek ciddi sonuçların sorumluluğunu tamamen üstlenmek zorundaydı. İgnatiev, ise anayasaya istinaden, Türk Hükümetini, 1856 Islahat Fermanı ve benzer kararlar dolayısıyla oluşacak olası ihlallere karşı uyarıyor, Hristiyan topluluklara verilen eski imtiyazları ve dokunulmazlıkları sağlam tutmak için özel dikkat gösterilmesi gerektiğini vurguluyordu. Anlaşılacağı üzere Genel İgnatiev, bir vasala emir veriyormuş gibi bir stil benimsemişti.⁸⁸

20 Ocak 1877 (5 Muharrem 1295) tarihli son toplantı saat bir buçukta açıldı. Safvet Paşa bir takım izahat yapsa da altı devlet temsilcileri tartışmayı uzatarak hiçbir şeyin kazanılamayacağı yönündeki görüşlerini dile getirdi ve oturum böylece tamamlandı. Altı Güçler'in temsilcilerinin son toplantısı, 21 Ocak Pazar akşamı Avusturya Büyükelçiliğinde gerçekleşti. Amacı, önceki gün yapılan toplantı protokolünün usulüne uygun bir şekilde imzalanması gerektiği idi. Osmanlı katılımcıları hazır bulunmayı kabul etmişti; ama gelmedikleri gibi yoklukları için herhangi bir bahane de sunulmadı.⁸⁹

Kısa sürede delegeler İstanbul'dan ayrıldı. Lord Salisbury 23 Ocak'ta Atina'ya gitti. Ancak General İgnatiev, o dönemde Karadeniz'de hüküm süren sert hava koşulları nedeniyle ayrılışını bir süre ertelemek zorunda kaldı. Bu süreçte Sultan'ın rahatsız olduğu ve bu nedenle ayrılmadan önce Büyükelçileri alamadığı bildirildi. Belki de olası bir diplomatik krizin önüne geçilmesi planlanmıştı. Yabancı temsilcilerin çoğu kabul için başvursa da Lord Salisbury ve General İgnatiev bu isimler arasında değildi.⁹⁰

Sürecin Rusya tarafından sevk edildiği yön dolayısıyla aslında er ya da geç savaşın çıkma olasılığı yüksekti. Bu durum Rus makamlarınca o kadar açıktı ki, askeri hazırlıklar başlamıştı. Fakat fon isteği nedeniyle bazı zorluklar yaşanmaktaydı. Zira Rusya'nın finansal kaynakları ve dünya para piyasalarındaki kredisi pek iyi değildi. Konferans sırasında Beserabya'da ordu için 60.000

⁸⁷ Ollier, *a.g.e.*, s. 92.

⁸⁸ Ollier, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁸⁹ The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, *Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77*, s. 378; Ollier, *a.g.e.*, s. 93.

⁹⁰ Kapıcı, *a.g.t.*, s. 544; Ollier, *a.g.e.*, s. 92-93.

kişilik bir rezerv düzenlenmiş ve hareketlilik kademeli olarak asıl kararnameye dâhil olmayan bölgelere yayılmıştı. Odessa'daki ve komşu şehirlerdeki okullar ve cezaevleri ordu ve sıhhi bölümlere tahsis edilmişti. Savaşa hazırlıklardan kaynaklanan olağan zorluklar bir anda hissedilmeye başlanmıştı. Türk tarafı da aktif çatışmaya benzer derecede uygun değildi. Zaten ekonomik anlamda zor durumda bulunan hükümet, kaime cinsinden üç milyon Türk Lirası piyasaya sürmüştü. Kaimenin ciddi bir şekilde değer kaybetmesi fiyatların büyük ölçüde artmasına ve esnafın ciddi şekilde zarara görmesine neden olmuştu. Yine de savaş duygusu çok güçlüydü. Ocak ayının başlarında, Edirne'de halk, hükümetten silah alma yetkisini istemişti. Hükümet bazı dış mahallerde destek de buluyordu. Macaristan coşkuyla Türkiye lehine idi ve konuyla ilgili tutumunun Avusturya İmparatorluğu'nun politikası üzerinde önemli bir etkisi vardı. İmparator Francis Joseph'in son olarak Çar'ın tasarımlarını destekleme eğiliminde olması ve üç Kuzey hükümdarının Avrupa haritasının yeniden düzenleneceği programa uygun olarak bir uyum içinde olması muhtemeldi. Avusturya egemenliğindeki Slav unsurlar Türkiye sınırlarındaki Slavlara sempati duymaktaydı. Ancak Macaristan, eğilimlerinde tamamen Türk yanlısı idi.⁹¹

Konferansta teklif edilen genel şartlar dikkate alındığında Avrupalıların sundukları çözüm şeması aslında bir nevi pasifleştirme idi. Aynı zamanda bağımsızlığını korumak isteyen herhangi bir Hükümete önerilebilecek makul sınırların üstünde bir dizi önlem içermekteydi. Osmanlı Devleti'nin devlet algısı ve toprak bütünlüğü ile uyuşmayan Avrupa programının özelliklerinin çok büyük bir kısmı, yine de Babiali'ce dikkate alınmıştı. Onaylanmayan temel iki nokta vardı: Valiler konusu ve eyalet idarelerinin eylemlerini denetlemek üzere atanan Uluslararası Komisyonun teşkili. Meclis-i Âliye danışıldıktan sonra bu şartlar reddedilmişti ancak Osmanlı Yetkilileri, Avrupa delegelerine bu iki tedbirin yerine biri Hersek ve Bosna için, diğeri Tuna ve Edirne vilayetleri için halk tarafından serbestçe seçilen Müslüman ve Hıristiyan iki Komisyonunun yerini alma önerilerini duyurmuştu. Bu, Türk tezinin kabul edilebilir son haliydi. Bu mutlaka tek taraflı bir ifadeydi ancak Osmanlı tarafı açısından önemli bir zemin teşkil edecek fedakârlıklar barındırıyordu. Türkiye'yi egemenlik haklarından mahrum etmeye teşebbüs edilmişti. Bağımsız bir gücün bu şartlara boyun eğmeyeceği sunmayacağı açıktı. Ayrıca, olayların en iyi şekilde irdelenmesi durumunda, Sultan ve Hükümeti doğrudan bir güven ihlali ile karşı karşıyaydı. Zira Türk tarafı imparatorluğun yönetilmesini kolaylaş-

⁹¹ "Türkler arasında savaş için tutkulu bir istekli bile vardı. Fetih yapma yeteneklerine güveniyorlardı ve başarısız olsalar bile, ellerinde kılıçla ölmenin, utanç verici imtiyazlardan daha iyi olacağı inancından etkilenmişlerdi...". Ollier, *a.g.e.*, s. 93-95.

türmek için bir plan beklerken, imparatorluğu parçalamak için hazırlanmış bir projeden biraz eksik bir planla karşı karşıya kalmışlardı.⁹²

Konferans İngiltere merkezli görüş ayrılıklarını da daha fazla ortaya çıkarmıştı. Sir Henry Elliot'ın İstanbul'dan ayrılmasıyla ilgili bazı durumlar vardı. Ancak genel olarak İstanbul'daki işlevlerine her durumda devam etmeyeceği ve Türk başkentindeki ilişkilerinin İngiliz Hükümetinin yeni politikasına uygun olmadığı düşünülüyordu. Görüşleri ve Lord Salisbury'ninkilerle kesinlikle çok farklıydı ve bazı İngiliz gazetelerinde Sir Henry'nin Hindistan Sekreteri'nin eylemini engellemek için elinden geleni yaptığı öne sürülüyordu. Ayrıca Türk Bakanları taleplere karşı koymaları için gizlice cesaretlendirdiği ima edilmişti. Büyükelçinin onurunu zedeleyici suçlamalar, desteksiz ve delilsiz bir şekilde dile getiriliyordu. Henry Elliot bu durumdan dolayı hâlâ Majestelerinin hizmetinde olduğunu, ancak sağlık sorunları nedeniyle İstanbul'u geçici olarak bırakmak istediğini bildirmişti.⁹³

İngiltere Parlamentosu 8 Şubat'taki aranın ardından ilk kez bir araya geldiğinde günün en büyük konusu elbette Doğu Sorunu'nun mevcut haliydi. Bu vesileyle, Gladstone, Osmanlı Devleti'ni ciddi durumu dikkate almadığı için eleştirmişti. Gladstone'un Doğu Sorunu konusundaki fikrine göre bütün gelişmelerle birlikte ele alındığında bu, Türkiye'nin artık saldırıya uğraması durumunda başkalarının korunmasını isteme hakkına sahip olmadığı anlamına geliyordu. Ancak, onun muhaliflerinin cevabı; iddia ettiği gibi olduğu varsayılsa bile, Barış Antlaşması'nın Türkiye aleyhine uygulanabileceği ve bir kenara konabileceğini iddia etmek için hem ahlaki hem de siyasi bir gerekçe olmadığı idi. Üstelik Türkiye bu antlaşmaya taraf da değildi. Taahhüt Yetkileri, İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya, Rusya ve Sardunya'nın her birinin kendi taraflarına bağlı kaldığı Barış Antlaşması'nın yedinci maddesinde belirleniyordu. Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne, ortaklaşa ve sıkı bir şekilde uyulmasının gözetilmesini sağlamak ve ihlale yöneltilecek herhangi bir eylemi önlemek esastı. İngiltere, Fransa ve Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığının ve bütünlüğünün herhangi bir ihlalini *casus belli* olarak ele almak için kendilerini ortaklaşa ve müteselsilen 15 Nisan 1856 tarihli üçlü Antlaşma ile bağlamışlardı. Aksi bir durum "*Sözleşmenin Tarafları, 30 Mart 1856 tarihinde Paris'te imzalanan Antlaşmada kaydedilen Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve bütünlüğünü ortaklaşa ve müteselsilen garanti eder.*" ibaresini ihlal anlamına da geliyordu. Mevzu Avam Kamarasında ciddi tartışmalara yol açmıştı.⁹⁴

⁹² Ollier, *a.g.e.*, s. 101-105.

⁹³ Ollier, *a.g.e.*, s. 103.

⁹⁴ Ollier, *a.g.e.*, s. 104.

Konferans sonrasını konu edinen Ocak 1877 tarihli ve Midhat Paşa'ya ait olması muhtemel "La Turquie Apres La Conference" adlı eserde de, İstanbul'da iki aylık ikamet ve oturumun sadece belirsizliği sürdürdüğü, kolektif bir çözüm bulunamadığı ifade edilmektedir. Türk diplomasisinin çabalarına işaret eden eserde sonraki süreç ele alınmış "Türkiye ne olacak" sorusu sorulmuş, "Avrupa ne yaptı" sorusuna da "hiçbir şey" cevabı verilmiştir. Ayrıca Avrupa tam yetkili elçilerinin General Ignatiyev öncülüğünde Rusya Büyükelçiliğinde hazırlık toplantıları yapması ve Osmanlı temsilcilerinin çağrılmaması nedeniyle eleştirildikleri kaydedilmiştir.⁹⁵

Konferansın neden toplandığı sorusuna da cevaben Paris Antlaşması'na işaret edilmiştir. Eserde altı çizilen unsurlardan biri de anayasanın ilan edilmesi ve farklı değerlendirmelere yol açmasıdır. Nitekim bir kesimin anayasanın yayınlanmasının yavaşlığından şikayet ettiği, konferansın bazı üyelerinin ise zamanlamada bir provokasyon gördükleri kaydedilmiştir. "Anayasanın daha önce ilan edilmediğinden pişman olanlar arasındayız" diyen yazar; jandarma gücü, genel valiler ve uluslararası komisyonlar olmadan anayasal sistem sayesinde sorunların çözülebileceğini zira bu anayasanın "mümkün olan en büyük özgürlüğü" sağladığını ifade etmektedir.⁹⁶

Tersane Konferansı'nın gün yüzüne çıkardığı bir başka husus Osmanlı devlet erkânı arasında konferanstan öncesine dayanan rekabet ve fikir ayrılıklarıdır. Tartışmaların bir yönü Kanun-ı Esasi'nin ilanı olmuştur. Mütercim Rüşdü Paşa konferans gündemde olduğu sırada yaşlılığı ve rahatsızlığını öne sürerek istifa etmiştir.⁹⁷ Cevdet Paşa, Sadrazam Rüştü Paşa'nın da fikir olarak Kanun-ı Esasi'ye karşı olduğunu ancak İngilizlerin hatırlarına riayeten belli etmediğini belirtmektedir.⁹⁸ Nitekim Mehmet Rüşdü Paşa'nın "eğer dış teklifler sırasında böyle bir jest yapılmak mecburiyeti olmasaydı Kanun-ı Esasiye muvafakat etmeme imkan yoktu" dediği belirtilmektedir.⁹⁹

Cevdet Paşa ile Midhat Paşa arasında da belirgin bir mücadele vardı. Kanun-ı Esasi üzerindeki ihtilaflar dolayısıyla iki devlet adamı anlaşmazlık yaşamıştı. Cevdet Paşa Kanun-ı Esasi tartışmalarında Midhat Paşa'nın kendisine gücendiğini ve aralarının açıldığını beyan etmektedir. Ona göre Midhat Paşa savaşa arzusunda idi ve herkesi bu fikre yönlendirmekte olduğundan konferansın müzakereleri olumlu bir neticeye varamamıştı. Bu konuda sert ifadeler kullanan Cevdet Paşa "Midhat Paşa ve taraf-grâm olan bir gürûh budala" ifadesiyle sorumluluğu açıkça Sadrazama yüklemektedir.

⁹⁵ *La Turquie Apres La Conference*, Typographie Et Lithographie Centrales, İstanbul, 1877, s. 11, 13-14.

⁹⁶ *La Turquie Apres La Conference*, s. 33-34.

⁹⁷ Abdullah Saydam, "Mütercim Rüşdü Paşa", *TDVİA*, İstanbul, 2006, C. 32, s. 202.

⁹⁸ Cevdet Paşa, *Tezâkir 40 Tetimme*, (Haz. Cavid Baysun), TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 168.

⁹⁹ Mahmut Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 203.

“Midhat Paşa ise muhârebe ârzüsunda bulunarak efkâr-ı nâsi bu yola sevk etmekte olduğundan konferansın müzâkerâtı bir hüsn-i neticeye vâsil olamamıştır.

Midhat Paşa ve taraf-gîrânı olan bir gürûh budala Kanûn-ı esâsî îlân olunduğu gibi âlemin muvâzenesi değişerek artık Rusya'nın etvâr-ı tahakküm-kârîsine mahall kalmaz zann ederlerdi. Bu ise bir hayâl-i şâ'irâne olup bizim hükûmetimizi hâl-i meşrûtiyyete koymamızın Rusya hakkında bir güne te'sîri olmadığı cihetle Rusyalu tedârükât-ı harbiyyesini ikmâle bir mertebe daha ziyâde sa'y etmekte idi ve Kanûn-ı esâsî sâyesinde Midhad Paşa kendisini azilden masûn sanıp taraf-ı saltanat'a karşı pek ağır davranır oldu...”¹⁰⁰

Ahmed Cevdet Paşa ayrıca Vükela heyetinin sorumluluktan kaçtığını belirterek “zarardan başka bir fâidesi olmayan” yerler için Osmanlı Devleti'nin ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bırakıldığını ifade etmekte, aslında Rusya'nın da savaştan kaçındığını¹⁰¹ öne sürmektedir.

“Devlet-i aliyye ile Rusyalu beyninde zuh'ura gelen ihtilâfın birinci sebebi bâlâ'da beyân olunduğu üzere Hersek ihtilâli olup ba'dehû Bulgaristan ve Sırbistan vuku'âtı anı teşdîd eyledi. Bu ihtilâfın hâll ü tesviyesi için Dersaâdet'de mün'âkid olan konferans dahi ânifen beyân olunduğu üzere bir şey'i müntic olmadı. Muahharan Londra'da yapılan bir suret-i tesviye dahi red olundu ve bir aralık Karadağ'dan Dersaâdet'e bir me'mûr-ı murahhas gelip anınla müzâkereye girilmiş ve nevâhî-i âsîyeden Devlet-i aliyye'ye zarardan başka bir fâidesi olmayan yerlerin terkiyle tesviye-i maslahata çalılıp ve tarafeynin efkârı epeyce yek-diğerine yaklaşıp yalnız arada nişşik kasabası kalmış ve ana dahi bir sûret verilmek mertebesine gelmiş iken havâss-ı vükelâ kendilerini i'tirâzât-ı nâsa hedef etmemek üzere bu mes'ele-i politikîyye Meclis-i umûmî'ye havâle kılındı. Meb'ûsân ise böyle dakik bir mes'ele-i politikîyyeyi derk ü muvâzene edemedikleri cihetle zikr olunan suret-i tesviyeyi kat'îyyen redd ettiler.

Rusya İmparatoru zâten muhârebe istemeyip ancak nasılsa pek ileri atılmış olduğundan eli boş işin içinden çıkmak kendisince muhill-i nâmûs olduğuna mebni en son bir tedbir olmak üzere vükelâsının müdâhalesi olmaksızın Londra'daki elçisine mahremâne ve min-gayr-i resmîn vermiş olduğu emir üzerine

¹⁰⁰ Cevdet Paşa, a.g.e, s. 167-168. Cevdet Paşa, Kanûn-ı Esası'nin Meclis-i Vükelada okunması sırasında yine aralarında bir münakaşa geçtiğini kaydetmektedir.

¹⁰¹ 1877 Şubat ve Mart aylarında Rusya'nın Londra Büyükelçisi ve Maslahatgüzarı, Osmanlı Berlin Sefiri üzerinden konferans kararlarının kabul edilmesine yönelik son bir girişim yapmış, onaylanması halinde St. Petersburg'a olağanüstü bir elçi gönderilmesi durumunda savaştan kaçınılabileceği bildirilmiştir. Kapıcı, a.g.t, s. 551.

elçisi Londra'daki Devlet-i aliyye sef'arethânesine gelip: "Rişte-i politika pek gergindir. Muhârebe zuhûr etmek üzeredir. İmparator bu bâbda bir hüsn-i mah-reç arıyor. Sûret-i husûsiyyede Bâbiâli'ye yaz ki derhâl Petersburg'a gitmek üzere fevka'l-âde bir elçi ta'yîn olunsun. Belki bu suretle işin önü alınır ve bu husûs İstanbul'daki Rusya elçisine açılmasın. Zîrâ o devletin politika-i umûmîsini bilir ve ana göre hareket eder. Vakit ise pek dardır. Hemen taraf-ı pâdişâhîden bir elçi ta'yîn olunur ise vakit kazanılır ve tevsîye-i maslahata bir çâre düşünülür" demekle Londra elçisi Musurus Paşa tarafından şifreli telgraf ile keyfiyet Bâbiâli'ye bildirildi. Keyfiyet Meclis-i mahsûs-ı vükelâ'da r-miyân olundukta hemen Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa'nın yahud diğer bir münâsib zâtın Petersburg'a gitmek me'mûriyeti ..."¹⁰²

Cevdet Paşa'ya göre ordunun hazır olduğu ifadesi de doğru değildi. Maliye oldukça bozuktu ve Rusya'ya karşı büyük ordu kumanda edecek kimse de yoktu. Sorumluluğu Midhat Paşa'ya yükleyen Cevdet Paşa düşüncesini şu şekilde özetliyordu: "Lakin akdemce Midhat Paşa efkâr-ı ammeyi tehyîç ile muhârebe yoluna sevketti. Sanki topu o doldurdu. Redif Paşa ile Mahmud Paşa dahi ateş ettiler. Devleti büyük bir mehlekeye attılar".¹⁰³

Konferans tekliflerinin kabul edilmesi ve hiçbir şekilde savaşa girilmemesi noktasında padişahla hemfikir olduğunu kaydeden Said Paşa da *jurnal* adını verdiği günlüğünde Cevdet Paşa ile benzer görüştedir. Günlüğüne "muhârebe olacak olursa Rumeli'yi kayıp edeceğimizi heman görüyorum" ve "harbin netâyic-i vaziyesinden vükelâ, daha doğrusu bizim Mahmud Paşa ile Midhat Paşa mesul olmaz da bu âlemde acaba kim mesul olur" ifadelerini yazan Said Paşa, savaşa girilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.¹⁰⁴

Tersane Konferansı ve sonrasındaki diplomatik gelişmeler sonuç verince konferansa katılan 6 gücün onayı ile 31 Mart 1877'de Londra Protokolü kabul edilmiştir. 3 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne tebliğ edilen ve aslında Tersane Konferansı'ndaki önerilerden farkı olmayan tekliflerin Babıali tarafından 11 Nisan'da reddiyle birlikte, 24 Nisan 1877'de "93 Harbi" başlamıştır.¹⁰⁵

Sonuç

Rusya'nın teşvikleri ile Balkanları saran büyük isyan hareketleri zamanla Osmanlı Devleti'nin iç problemi olmaktan çıkmış, uluslararası bir sorun haline getirilmiştir. Rusya'nın gelişmeler karşısında Balkanlarda artan etkisi İn-

¹⁰² Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 168.

¹⁰³ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁰⁴ Çağlar, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁰⁵ Karal, *a.g.e.*, s. 39-40; Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 10.

giltere'yi de işin içine çekmiş, değişen İngiliz politikası Salisbury ve İgnatiev eksenli olarak Osmanlı Devleti'ni parçalama projesine dönüşmüştür. Nitekim Sırpların Osmanlı Devleti karşısında başarılı olamaması Rusya'ya aradığı müdahale fırsatını vermiş, Rusların İstanbul Büyükelçisi İgnatiev Osmanlı Devleti'ne bir ulti-matom vererek kabul edilmemesi durumunda diplomatik ilişkilerin kesileceğini beyan etmiştir. Osmanlı Devleti söz konusu Rus ulti-matomunu kabul etmek zorunda kalmış, Rusya bu sayede Sırbistan'ı müdafaa konumu elde etmiştir. Bu defa da Rusya merkezli olarak çıkarlarının zede-leneceğini düşünen İngiltere sorunun bir konferansla çözülmesini önermiştir. Böylece 1876 yılının Aralık ayında Paris Antlaşması'nda imzası bulunan altı devletin katılımıyla İstanbul (Tersane) Konferansı'nın düzenlenmesi kabul edilmiştir. Delegeler aralarında Türk temsilcileri bulunmadığı halde konfe-ranstan önce Rusya elçiliğinde bir araya gelmiş ve ilgili hususları önceden değerlendirerek, ileride oluşabilecek fikir ayrılıklarını bertaraf etmeye çalış-mışlardır. Bu süreçte İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetinin tamamen değiştiği de açığa çıkmıştır.

Konferansın ilk oturumu 23 Aralık 1876'da gerçekleştirilmiştir. Konferans delegeleri 15 Ocak'ta sekizinci kez bir araya geldiğinde, Lord Salisbury kendi-sinin ve diğer Büyükelçilerin, Babıali'nin kabulü için değiştirilmiş tavsiyelerinin bir özeti sunmaya karar verdiklerini belirtmiştir. Tekliflerin esas ilkele-rinin 18 Ocak'ta gerçekleşecek olan toplantıda kabul edilmemesi durumunda Altı Devlet'in temsilcileri Konferansın sonlandırılacağını beyan etmişlerdir. Nihayet 20 Ocak tarihli dokuzuncu toplantıda ret mazbatasını delegelere tebliğ edilmiştir. Altı Güçler'in temsilcilerinin son toplantısı, 21 Ocak Pazar akşamı Avusturya Büyükelçiliği'nde gerçekleşmiş, kısa süre sonra delegeler İstan-bul'dan ayrılmıştır.

Konferans süresince Salisbury ve İgnatiev'in tavrı diplomatik sabır sını-rlarını aşmıştır. Ayrıca sunulan tekliflerin çözüm şemasının aslında bir nevi pasifleştirme girişimi olduğu anlaşılmıştır. İstiklalini sürdürmek azminde olan herhangi bir devlet için makul sınırların üstünde bir dizi önlem içeren teklifler, Osmanlı Devleti'nin istiklal algısı ve toprak bütünlüğü ile uyuşma-maktaydı. Yine de Avrupa programının çok büyük bir kısmı, Babıali tarafın-dan dikkate alınmıştı. Onaylanmayan temel iki nokta valiler konusu ve eyalet idarelerinin eylemlerini denetlemek üzere atanan Uluslararası Komisyonun teşkiliydi.

Tersane Konferansı ve sonrasındaki diplomatik gelişmeler sonuç verme-yince konferansa katılan ülkelerin onayı ile 31 Mart 1877'de Londra Proto-kolü kabul edildi. Osmanlı Devleti'ne tebliğ edilen ve aslında Tersane Konfe-ransı'ndaki önerilerden farkı olmayan tekliflerin Babıali tarafından reddiyle birlikte, 24 Nisan 1877'de "93 Harbi" başlamış oldu.

Konferans sırasındaki gelişmeler Osmanlı iç siyasetinin işleyişini göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Reformist ve gelenekçi devlet adamlarının rekabeti zaman zaman müzakerelerin önüne geçmiştir. Nitekim kısa süre sonra Midhat Paşa sürgüne gönderilmiştir.

Kaynakça

- BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR. SYS.)* 14/6.
BOA, *Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)* Y. EE. 42/110; 84/85.
BOA, *Yıldız Perakende Evrakı, Arzuhal ve Journaller (Y. PRK. AZJ.)*, 55/87.
“Constantinople Conference”, *The New York Times*, 25 Aralık 1876.
“The Alarming Dispatches From Constantinople Believed To Be Greatly Exaggerated”, *The New York Times*, 28 Aralık 1876.
“The Conference at Constantinople”, *The New York Times*, 21 Aralık 1876.
“The Conference at Constantinople”, *The New York Times*, 29 Aralık 1876.
“The Eastern Question”, *The New York Times*, 16 Kasım 1876.
“The Eastern Question”, *The New York Times*, 16 Kasım 1876.
“The Turkish Complications”, *The New York Times*, 21 Kasım 1876.
“Turkey Agrees Unconditionally to a Conference”, *The New York Times*, 19 Kasım 1876.
“Turkey Agrees Unconditionally to a Conference”, *The New York Times*, 19 Kasım 1876.
“Turkey and the Conference”, *The New York Times*, 18 Kasım 1876.
“Turkey and the Conference”, *The New York Times*, 18 Kasım 1876.
“Turkey and the Conference”, *The New York Times*, 20 Kasım 1876.
J.H.F., “Notes From The Metropolis, The Constantinople Conference”, *The New York Times*, 25 Kasım 1876.
The New York Times, 28 Kasım 1876.
The New York Times, 1 Aralık 1876.
The New York Times, 2 Aralık 1876.
The New York Times, 17 Aralık 1876.
The New York Times, 18 Aralık 1876.
The New York Times, 20 Aralık 1876.
The New York Times, 25 Aralık 1876.
AYDIN, Mithat, “Sir Henry G. Elliot’ın İstanbul Büyükelçiliği (1867–1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 2005, C. 18/18, s. 21-49.
AKTEPE, Münir, “Mehmed Salahî Bey ve Mecmûası Hakkında Bazı Notlar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1966, C. 16/21, s. 15-38.
AYDIN, Mahir, “İbrâhim Edhem Paşa”, *TDVİA*, İstanbul, 1994, C. 10, s. 418-419.
AYDIN, Mahir, *Şarki Rumeli Vilâyeti*, TTK Yayınları, Ankara, 1992.
AYDIN, Mithat, “İstanbul Konferansı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Ankara, 2016, C. Ek 1, s. 673-674.

AYDIN, Mithat, “İstanbul Konferansı (1876)’na Giden Yolda İngiltere’nin “Doğu” Politikası”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, S. 17, s. 59-66.

AYDIN, Mithat, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, C. 15/15, s. 73-82.

BALTALI, Kemal, “1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan’ın Osmanlı Devletine Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ’la Yaptığı Görüşmelere Dâir Bazı Önemli Belgeler”, *Belleten*, 1986, C. 50/198, s. 833-859.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1945, C. 3/2, s. 183-192.

CEVDET PAŞA, *Tezahir 40 Tetimme*, (Haz. Cavid Baysun), TTK Yayınları, Ankara, 1991.

Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-77, Harrison And Sons, Londra, 1877, s. 57-58.

ÇAĞLAR, Burhan, *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2010.

GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, (Çev. Ali Berktaş), Homer Kitabevi, İstanbul, 2006.

KAPICI, Özhan, *Osmanlı - Rus İlişkilerinde N. P. İgnatyev Dönemi ve Rusya’nın Osmanlı Siyaseti (1864-1877)*, (Hacettepe Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2013.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2007, C. 8.

KURAT, Akdes Nimet, “Panslavizm”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Haziran-Eylül-Aralık 1953’den ayırabası, Ankara, 1953, C. 11/2-4.

KURAT, A. N., *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK Yayınları, Ankara, 1987. *La Turquie Apres La Conference*, Typographie Et Lithographie Centrales, İstanbul, 1877.

MAHMUD CELALEDDİN PAŞA, *Mir’ât-ı Hakikat*, (Haz. İsmet Miroğlu), Berekat Yayınevi, İstanbul, 1983.

OLLIER, Edmund, *Cassell’s Illustrated History of the Russo-Turkish War, From the Commencement of the War to the Fall of Plevna*, Cassell & Company, Londra - Paris - New York, t.y, C. 1.

ÖZCAN, Azmi, “İngiltere”, *TDVİA*, İstanbul, 2000, C. 22, s. 296-299.

ÖZCAN, Azmi, “Saffet Mehmed Esad Paşa”, *TDVİA*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 467-469.

SAYDAM, Abdullah, “Mütercim Rüşdü Paşa”, *TDVİA*, İstanbul, 2006, C. 32, s. 202-203.

SERTOĞLU, Mithat, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli - Haritalı*, TTK Yayınları, Ankara, 2011, C. 6.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Tersane Konferansı’nın Mukarreratı Hakkında Şûra Mazbatası”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1954, C. 6/9, s. 123-140.